

Włoch wynika z poprawy szans zatrudnieniowych w Mezzogiorno (s. 54)? Przeczy temu ogromne zróżnicowanie stóp bezrobocia między północą i południem Włoch.

Pewne wątpliwości budzą niektóre pojęcia użyte w pracy. Określenie z tytułu rozdziału II: „zabezpieczenie bezrobocia” nie jest raczej stosowane, mogłoby zostać zastąpione np. przez „zabezpieczenie na wypadek bezrobocia” lub „zabezpieczenie bezrobotnych”. Lepsze byłoby konsekwentne stosowanie pojęcia „zabezpieczenie społeczne” tylko w liczbie pojedynczej. W tabeli 14 na s. 41 za pewne chodzi o „pracowników umysłowych”, a nie „zatrudnionych”.

Ogólnie – jest to bardzo dobra książka o bezrobociu na świecie i w Polsce, zawierająca bardzo dużo materiału informacyjnego, zestawiająca problemy i sposoby ich rozwiązywania. Jest to pozycja godna polecenia wszystkim, którzy chcieliby lepiej zrozumieć ten kluczowy problem współczesnego świata.

Maciej Żukowski

Romuald Poliński, *Prawidłowości transformacji systemów ekonomicznych*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2003, ss. 206.

Problematyka transformacji systemowej centralnie planowanych gospodarek postsocjalistycznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej w kierunku rynku, którą zapoczątkowano w 1989 r. stała się w ostatnim okresie częstym przedmiotem dociekań nauk ekonomicznych i innych nauk społecznych. Powstają podstawy teorii transformacji systemowej – tranzytologii, której ważną dziedziną jest ekonomia polityczna transformacji (*the economics of transition, the political economy of transformation*). Koncentruje ona swe rozważania na triadzie logicznie powiązanych ze sobą zasadniczych problemów o charakterze ogólnym, dotyczących przesłanek, celów i metod jakościowej transformacji systemów ekonomicznych.

Wnioski i rekomendacje wynikające z badań tej problematyki mają ważne znaczenie zarówno dla teorii, jak i praktyki (strategii) transformacji we wszystkich krajach ją przeprowadzających. Proces transformacji systemowej nie został jeszcze zakończony, a poznanie właściwych mu prawidłowości ekonomicznych jest ważną przesłanką jego racjonalizacji, przyspieszenia i zakończenia.

Celem badań przeprowadzonych w recenzowanej monografii było określenie na podstawie kompleksowej analizy, krytycznej oceny i teoretycznego uogólnienia obiektywnych prawidłowości transformacji systemowej centralnie planowanych gospodarek postsocjalistycznych krajów Europy w gospodarki rynkowe, paradygmatu okresu przejściowego i wypracowanie koncepcji kształtowania racjonalnego programu transformacyjnego sprzyjającego rozwiązywaniu głównych problemów rozwojowych tych gospodarek w krótszym i dłuższym okresie, w kontekście globalizacji gospodarki światowej.

Transformacja systemów gospodarczych jest traktowana jako złożony, wieloaspektowy i konfliktowy proces radykalnych przekształceń ustrojowych, wymagający specjalnego okresu przejściowego, którego istotą jest dynamiczny dualizm – współistnienie dwóch odmiennych systemów alokacji czynników wytwórczych (kapitału i pracy), tj. administracyjnego i rynkowego oraz odpowiadających im systemów dystrybucji dochodu narodowego.

Badania przeprowadzono z uwzględnieniem najważniejszych czynników i uwarunkowań zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych wpływających na rozpoczęcie, przebieg i rezultaty procesu transformacji systemowej. To pozwoliło autorowi rozpatrzyć problemy transformacji w określonej dynamice i we wzajemnym związku z właściwymi procesami ekonomicznymi – w ujęciu synchronicznym i diachronicznym.

R. Poliński w swej książce na temat transformacji systemowej w Europie Środkowej i Wschodniej uwzględnił odpowiednie prace teoretyków ekonomii i stosunków międzynarodowych, dokumenty i materiały międzynarodowych instytucji finansowych oraz organizacji gospodarczych, a także oficjalne dokumenty i akty prawne państw, które przechodzą transformacje.

Uwzględnione zostały w szczególności wyniki badań i dociekań takich autorów, jak: A. Alesina, A. Aslund, L. Balcerowicz, W. Baka, O. Blanchard, J. R. Blasi, Z. Brzeziński, J. Buchanan, W. Buitter, H. Chojaj, L. Csaba, R. Dahrendorf, R. Dornbusch, J. Earle, M. Ellman, S. Fischer, R. Frydman, J. K. Galbraith, J. Garten, A. Giddens, C. W. Gray, J. S. Hellman, D. Holland, G. W. Kołodko, J. Kornai, W. E. Megginson, P. Murrell, D. C. North, D. M. Nuti, V. Popov, A. S. Posen, J. Sacks, J. Schumpeter, A. K. Sen, J. E. Stiglitz, S. Szatalin, V. Tanzi i J. Williamson.

Monografia składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów i podsumowania oraz spisu tabel i bibliografii.

W rozdziale I *Założenia teorii transformacji systemowej krajów postsocjalistycznych* przedstawione zostały główne przesłanki transformacji systemowej krajów postsocjalistycznych w kierunku rynku, jak również teoretyczne i metodologiczne problemy transformacji, na tle założeń teorii postsocjalistycznej transformacji systemowej w okresie przejściowym.

Rozdział II *Kierunki, fazy i metody transformacji rynkowej* przedstawia obiektywne i subiektywne czynniki kształtowania się potencjału transformacyjnego, wpływ mitologii transformacyjnej na niedorozwój naukowej teorii przekształceń systemowych jako głównej przesłanki określania obiektywnych prawidłowości transformacji – jej celu, tempa, sekwencji (faz), sposobów i kierunków realizacji. Wyróżnia się tu jako obiektywną prawidłowość trzy główne fazy transformacji systemowej: pierwszą – liberalizację działalności gospodarczej i stabilizację makroekonomiczną, drugą – zmiany strukturalno-własnościowe i instytucjonalne i trzecią – mikroekonomiczną restrukturyzację zdolności wytwórczych. Rozdział zawiera także ocenę racjonalności metod transformacji rynkowej: skokowej (szokowej) i stopniowej.

Rozdział III *Istota i źródła recesji transformacyjnej* zawiera charakterystykę gospodarki niedoborów (*economics of shortage*), metod przewycięzania inflacji przedtransformacyjnej, a także błędów polityki makroekonomicznej, w tym fiskalnej i monetarnej, stosowanej w pierwszym etapie transformacji oraz wpływu chaosu i próżni instytucjonalnej na załamanie gospodarcze i recesję transformacyjną (*the transition recession, the transformational recession*).

W rozdziale IV *Konsensus Waszyngtoński i metody stabilizacji makroekonomicznej* przeanalizowano i poddano krytycznej ocenie sposoby działania w celu przełamania recesji i przejścia do wzrostu ekonomicznego, w tym dekalog zaleceń z 1989 r. zwany Konsensusem waszyngtońskim (*Washington Consensus*), usystematyzowany później przez Johna Williamsona, dyrektora Waszyngtońskiego Institute for International Economics. Dowiedziono nieadekwatności części tych zaleceń do celów, zadań i uwarunkowań transformacji centralnie planowanych gospodarek krajów Europy w kierunku rynku.

W rozdziale V *Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych* scharakteryzowano trzy główne modele prywatyzacji: kapitałowo-rynkowy, państwowo-administracyjny i społeczno-uwłaszczeniowy. Przeanalizowano podstawy teoretyczne i metody prywatyzacji, oceniono jej kierunki i skutki dla zmian strukturalno-własnościowych w transformujących się gospodarkach i przedstawiono jej perspektywy.

W rozdziale VI *Ład instytucjonalny w transformacji systemowej* przedstawiono wzajemne relacje, jakie zachodzą w okresie przejściowym między gospodarką rynkową a demokracją polityczną, i nową rolę państwa w transformującej się gospodarce – niezbędny zakres interwencjonizmu państwowego, co wiąże się z problemem optimum aktywności państwa w gospodarce rynkowej i skalą zróżnicowania dochodowego społeczeństwa. W kontekście nowej roli państwa w transformującej się gospodarce określono priorytety zmian instytucjonalnych w skali makro i mikro, w tym zasady i kierunki przebudowy centrum gospodarczego, systemu bankowego i systemu funkcjonowania przedsiębiorstw w formie spółek prawa handlowego. Przedstawiono tu założenia i tezy nowej ekonomii teorii instytucjonalnej (*New Institutional Economics*) w kontekście wymogów jakościowo nowego ładu systemowego.

Rozdział VII *Inwestycje zagraniczne* zawiera rozważania dotyczące znaczenia i wpływu inwestycji zagranicznych na mikroekonomiczną restrukturyzację zdolności wytwórczych krajów transformujących się jako trzecią fazę transformacji systemowej. Przeanalizowano w nim preferencje dla inwestycji zagranicznych, zwłaszcza bezpośrednich, stosowane przez poszczególne kraje transformujące się i występujące bariery napływu inwestycji do tych krajów, a także zagrożenia związane z liberalizacją przepływu kapitałowych i międzynarodową konkurencją podatkową, stosowaną przez korporacje transnarodowe.

W rozdziale VIII *Kraje transformujące się a gospodarka światowa* przeanalizowano zaangażowanie międzynarodowych instytucji finansowych i organizacji gospodarczych oraz Unii Europejskiej na rzecz transformacji systemowej krajów Europy i włączenia ich w gospodarkę światową oraz perspektywy krajów transformujących się w szerszym kontekście globalizacji gospodarki światowej.

Przedstawiono istotę globalizacji gospodarki światowej oraz perspektywy rozwojowe krajów transformujących się w długim okresie.

W *Podsumowaniu* autor zawarł główne konkluzje wynikające z przeprowadzonych rozważań dotyczące zasadniczych prawidłowości transformacji systemowej centralnie planowanych gospodarek postsocjalistycznych krajów Europy i innych regionów w kierunku rynku, przesłanek budowy racjonalnego pod względem ekonomicznym i społecznym programu transformacyjnego oraz zasad jej realizacji.

Autor rozwinął tezę Zbigniewa Brzezińskiego, że transformacja systemowa w Europie dokonująca się od 1989 r. ma w istocie rzeczy eksperymentalny charakter, a brak określenia systemu docelowego i racjonalnych programów czy strategii transformacyjnych wpłynął negatywnie na przebieg zmian prorynkowych, ich tempo i kierunki, wskutek czego były one nieskoordynowane i chaotyczne, a także dotkliwie społecznie (głęboka recesja gospodarcza, masowe bezrobocie, rozszerzenie się obszaru biedy i wykluczenia społecznego, zapaść cywilizacyjna).

W pracy jednoznacznie określono rolę czynnika instytucjonalnego w transformacji systemowej, nową rolę państwa w inicjowaniu i przeprowadzaniu prorynkowych zmian systemowych, negatywny wpływ zastosowania skokowych metod liberalizacji i stabilizacji makroekonomicznej – *big bang* (tzw. terapii szokowej) na przebieg i rezultaty transformacji.

Autor dowodzi, że dla powodzenia transformacji systemowej decydujące znaczenie ma nie tyle tempo, ile sposób jej przeprowadzania, to, na ile jest on zracjonalizowany, ujęty w wewnętrznie spójny program i strategię właściwie identyfikującą cele główne i szczegółowe, określającą organy decyzyjne i ich kompetencje, metody i procedury oraz instrumentarium realizacyjne, niezbędne środki i fundusze, kryteria realizacyjne i sposób monitorowania zmian.

Rozpatrywanie transformacji systemowej w szerszym kontekście prowadzi autora do wniosku, że włączenie się krajów transformujących się do gospodarki światowej rodzi nie tylko szanse na trwałe, zrównoważone i szybki rozwój gospodarczy tych krajów, ale również niesie zagrożenia wynikające z jego globalizacji. Mowa tu o tym, iż w warunkach liberalizacji obrotów gospodarczych komplikują się współzależności między krajami uczestniczącymi w handlu światowym. I dlatego kryzys finansowy czy recesja w świecie może odbić się na sytuacji gospodarczej krajów małych i średnich, stanowiących większość w grupie krajów transformujących się.

Do nowych ujęć problemu transformacji odnosią się także niektóre idee autora o decydującym znaczeniu dla tego procesu czynników endogenicznych, roli państwa w kształtowaniu racjonalnej strategii transformacyjnej i polityki makroekonomicznej w okresie przejściowym, woli politycznej i umiejętności sprostania przez państwo nowym wyzwaniom rozwojowym, tzn. rozstrzygnięcia zasadniczych problemów i dylematów transformacji, optymalnego wyboru dróg i sposobu jej przeprowadzania. W pracy określono też ogólne perspektywiczne kierunki rozwoju krajów transformujących się, w szerszym kontekście globalizacji gospodarki światowej.

Praktyczne znaczenie rozprawy zawiera się w tym, że poszukiwanie i poznanie najbardziej racjonalnych i efektywnych sposobów transformacji systemowej leży w interesie rozwoju gospodarczego i społeczno-politycznego krajów transformujących się, odpowiada zadaniom stawianym przed naukami ekonomicznymi przez ośrodki strategiczne i decyzyjne poszczególnych państw. Ten kierunek badań może przyczynić się do wypracowania programów i strategii transformacyjnych lub ich poszczególnych elementów, alternatywnych wobec dominujących koncepcji, a także do modyfikacji czy skorygowania stosowanych dotychczas strategii. Mogłoby to mieć i ten walor, że ułatwiłoby przebieg i obniżyłoby koszty społeczne transformacji, ułatwiłoby dzięki temu konsensus społeczny w kwestii celu, tempa, metod i kierunków transformacji przeprowadzanej lub przewidywanej.

Autor w swoich badaniach koncentrował się na rozwiązaniu problemu jak najpełniejszego wykorzystania potencjału transformacyjnego krajów Europy w realizacji priorytetowych celów transformacji w okresie obecnym przejściowym – przyspieszenia wzrostu gospodarczego i zapewnienia zrównoważonego, sprawiedliwego podziału dochodu narodowego. Zapewnienie dalszego

rozwoju społeczno-gospodarczego postsocjalistycznych krajów Europy wymaga nie tylko racjonalnych polityk makroekonomicznych, lecz także podniesienia roli i znaczenia programów i strategii transformacyjnych oraz ich jakości merytorycznej.

Przekształcające się państwa są już w mniejszym lub większym stopniu integralnym elementem światowego systemu kapitalistycznego. Alokacja polityczna i administracyjna kapitału i pracy w gospodarkach tych krajów zastąpiona została alokacją rynkową. Zanika stopniowo z różną szybkością dualizm w tym zakresie. Nie oznacza to jednak, że został osiągnięty punkt krytyczny transformacji systemowej i że mamy już do czynienia ze stadiem posttransformacyjnym. Długość okresu przejściowego jest w dalszym ciągu kwestią otwartą, a końcowy rezultat transformacji zależy od adekwatnego do miejsca i czasu określenia roli państwa w gospodarce i wykorzystania pozytywnych sił rynku, w warunkach globalizacji gospodarki światowej.

Monografia prof. R. Polińskiego na temat prawidłowości transformacji systemów ekonomicznych w okresie przejściowym w Europie stanowi zarówno podsumowanie dotychczasowego etapu dociekań naukowych w zakresie tej problematyki, jak i oryginalny wkład autora w teorię (ekonomię polityczną) transformacji systemowej i kształtowania racjonalnych strategii transformacyjnych. Autor sformułował alternatywną wobec Konsensusu Waszyngtońskiego koncepcję transformacyjno-wzrostową krajów postsocjalistycznych Europy Środkowej i Wschodniej. Założenia i tezy tej koncepcji przybliżają ukształtowanie się nowego konsensusu w tej dziedzinie – konsensusu postwaszyngtońskiego, który uwzględni nową ekonomię instytucjonalną (Douglas C. North, Ronald Coase, Oliver E. Williamson, Grzegorz W. Kołodko) i nową ekonomię keynesowską (Joseph E. Stiglitz). Publikacja ta ma więc również ważne znaczenie praktyczne.

Praca R. Polińskiego może zainteresować nie tylko szeroki krąg analityków i ekspertów z ośrodków strategiczno-doradczych oraz teoretyków ekonomii, lecz także polityków i decydentów różnych szczebli zarządzania. Może być również doskonałym materiałem dydaktycznym.

Lucyna M. Gierszon

Pierre Bourdieu, *Męska dominacja*, przekład L. Koperewicz, Biblioteka Myśli Socjologicznej 1, Oficyna Naukowa, Warszawa 2004, ss. 160.

Męska dominacja – zjawisko opisywane dotąd głównie w literaturze feministycznej – tym razem przedstawiona zostaje z męskiej perspektywy. Omawiana pozycja nie jest pierwszym dziełem Pierre'a Bourdieu poświęconym temu problemowi – już wcześniej pojawił się on m.in. w *Relations entre les sexes dans la société paysanne* (1962) i *Maison kabyle ou le monde renversé* (1972)¹. Można więc powiedzieć, że prezentowana książka jest owocem wieloletnich badań nad tym wymiarem życia społecznego.

Posługując się kluczowymi dla siebie pojęciami, takimi jak: przemoc symboliczna, *habitus* (zastępujące tu niejako określenie *gender*) czy *hexis* (oznaczające ucieleśnione trwale dyspozycje), Bourdieu odkrywa przed nami oblicza męskiej dominacji. Zastanawia się zarówno nad jej genezą, źródłami jej trwałości i możliwościami jej zniesienia bądź minimalizowania. W swojej książce odwołuje się zarówno do wyników własnych badań, jak i teorii antropologicznych czy literatury: badań nad Kabylami w Algierii, których przypadek – jak sam mówi – traktuje jako rodzaj „powiększonej odbitki”, na której łatwiej rozszyfrować podstawowe struktury męskiej wizji świata², strukturalizmu Lévi-Straussa, twórczości Virginii Woolf.

Bourdieu zachęca nas do refleksji nad wszechobecną, lecz nieuświadomianą na co dzień męską supremacją będącą dla niego przykładem przemocy symbolicznej. Androcentrycznie urządzonej

¹ Zob. P. Bourdieu oraz L. J. D. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001, s. 165, przypis 17.

² Ibidem, s. 166.